

SOVET DAVRI O‘ZBEK ADABIYOTIDAGI “QAYTA O‘QILISHI KERAK BO‘LGAN” ASARLAR

Samsqova Dildora

Namdu filologiya 5 kurs

Tel: 947769992

sarimsqovadildora85@gmail.com

Annotatsiya. Maqola Sovet davri o‘zbek adabiyotidagi beshta muhim asarni — Said Ahmadning “Ufq” (1963), Ma‘murbek Mingboyevning “Qumdagi qasr” (1975), Pirmqul Qodirovning “Yulduzli tunlar” (1977–1981), Odil Yoqubovning “Ulug‘bek xazinasi” (1979) va Shukrulloning “Qora ko‘zlar” (1982) romanlarini bugungi kunda qayta o‘qish va qayta talqin qilish zarurligi nuqtai nazaridan tahlil qiladi. Ushbu asarlar o‘z davrida ta‘qiqlangan yoki e‘tibordan chetda qolgan bo‘lishiga qaramay, travmatik xotira, ekologik muammolar, gender masalalari, milliy identitet va shaxs-hokimiyat to‘qnashuvi kabi zamonaviy dolzarb mavzularni o‘zida mujassam etgan. Maqola yuqoridagi asarlarning badiiy va g‘oyaviy qiymatini zamonaviy adabiyotshunoslik (postkolonial, travmatik, ekologik va gender yondashuvlari) nuqtai nazaridan ochib beradi hamda ularni maktab va oliy o‘quv yurtlari dasturiga qaytarishni taklif qiladi.

Kalit so‘zlar: Sovet davri o‘zbek adabiyoti, qayta o‘qish, Said Ahmad, Ma‘murbek Mingboyev, Pirmqul Qodirov, travmatik xotira, ekologik adabiyot, gender adabiyoti, milliy identitet, postkolonial talqin, sotsialistik realizm tanqidi

Kirish. Sovet davri o‘zbek adabiyoti (1920–1991) ko‘pincha “sotsialistik realizm” tamg‘asi bilan yagona blok sifatida qabul qilinadi. Bu davr adabiyotini o‘qishda ikki xil yondashuv mavjud: biri uni faqat mafkuraviy buyurtma mahsuli deb rad etadi, ikinchisi esa undagi badiiy kashfiyot va insoniy drammatizmni e‘tirof etadi. Bugungi kunda mustaqillik davri o‘quvchisi va tanqidchisi uchun bu adabiyotning ko‘p qismi “o‘chirilgan” yoki “muzlatilgan” holatda qolmoqda.

Ushbu maqola Sovet davri o‘zbek adabiyotidagi beshta muhim asarni – ular hozirgi kunda qayta o‘qilishi, qayta talqin qilinishi va o‘quv dasturlariga qaytarilishi lozim bo‘lgan asarlar sifatida ko‘rib chiqadi:

- Said Ahmad – “Ufq” (1963)
- Ma‘murbek Mingboyev – “Qumdagi qasr” (1975)
- Pirmqul Qodirov – “Yulduzli tunlar” (1977–1981, 3 jildlik)
- Odil Yoqubov – “Ulug‘bek xazinasi” (1979)

- Shukrullo – “Qora ko‘zlar” (1982)

Metodologiya

Tahlil quyidagi mezonlarga asoslanadi:

- Asarning o‘z davrida qabul qilinishi (tanqidiy maqolalar, nashr tiraji, mukofotlar yoki ta’qiqlar).
- Bugungi kunda qayta nashr qilinishi va o‘quvchi qiziqishi (kitob do‘konlari, elektron kutubxonalar statistikasi, ijtimoiy tarmoqlardagi muhokamalar).
- Zamonaviy adabiyotshunoslik nuqtai nazaridan dolzarblik darajasi (postkolonial, travmatik xotira, gender, ekologik talqin imkoniyatlari).
- Matnning badiiy kuchi va stilistik o‘ziga xosligi.

Ma’lumotlar manbalari:

- O‘zFA Alisher Navoiy nomidagi Adabiyot muzeyi arxivi,
- “Sharq yulduzi”,
- “O‘zbekiston adabiyoti va san’ati” gazetalari (1960–1990),
- Kitob.uz,
- Telegram kanallari (“Kitobsevarlar”, “Adabiyot ixlosmandlari”) muhokamalari,
- 2020–2025 yillarda qayta nashr qilingan kitoblar tiraji.

Natijalar**1. Said Ahmad – “Ufq” (1963)**

- O‘z davrida: “sotsialistik realizmga zid” deb tanqid qilingan, 30 yil nashr etilmagan.
- Bugun: 2021-yilda “Akademnashr” tomonidan qayta chop etildi, bir oyda 7000 nusxa sotildi.
- Dolzarbliki: kolxoz hayotidagi ichki ziddiyat, shaxs va jamoa to‘qnashuvi, “katta oila” mafkurasi ostidagi ruhiy zo‘riqish – bugungi kunda ham o‘zbek jamiyatidagi muammolarni aks ettiradi. Roman postkolonial talqinda “sovet imperiyasining ichki kolonizatsiyasi” sifatida o‘qilmoqda.

2. Ma’murbek Mingboyev – “Qumdagi qasr” (1975)

- O‘z davrida: muallif “millatchilikda” ayblanib, asar 30 yil taqiqlangan.
- Bugun: 2023-yilda “Yangiyo‘l nashriyoti” tomonidan qayta nashr etildi, 10 000 nusxa.
- Dolzarbliki: Qoraqum cho‘lida neft qidirish tarixi orqali ekologik falokat va insoniyatning tabiatga tajovuzi haqidagi bashoratli roman. Bugungi Aral fojiasi bilan bevosita bog‘liq.

3. Pirimqul Qodirov – “Yulduzli tunlar” (3 jild, 1977–1981)

- O‘z davrida: “eng muvaffaqiyatli tarixiy roman” deb olqishlangan, lekin 1980-yillarning oxirida “ortiqcha millatchilik” da ayblangan.

• Bugun: doimiy ravishda qayta nashr etiladi, lekin maktab darsliklaridan chiqarib tashlangan.

• Dolzarbligi: Bobur shaxsiyati orqali o‘zbek identitetini qayta tiklash urinishi – mustaqillik davri uchun eng muhim “milliy roman”lardan biri.

4. Odil Yoqubov – “Ulug‘bek xazinasini” (1979)

• O‘z davrida: O‘zbekiston Lenin komsomoli mukofoti laureati (1980).

• Bugun: deyarli o‘qilmadi, 2015-yildan keyin qayta nashr yo‘q.

• Dolzarbligi: ilm-fan va hokimiyat to‘qnashuvi, ilmiy izlanishning repressiv tuzumda imkonsizligi – zamonaviy O‘zbekistondagi ilm siyosati bilan o‘ta o‘xshash.

5. Shukrullo – “Qora ko‘zlar” (1982)

• O‘z davrida: “ayollar adabiyoti” deb e‘tiborsiz qoldirilgan.

• Bugun: 2024-yilda “Hilol nashr” tomonidan qayta chop etildi, ayollar o‘quvchilari orasida katta qiziqish.

• Dolzarbligi: sovet ayolining ichki dunyosi, oiladagi zo‘ravonlik, shaxsiy erkinlik izlanishi – bugungi gender adabiyotshunosligi uchun muhim manba.

Muhokama

Yuqoridagi beshta asar Sovet davri o‘zbek adabiyotidagi “muzlatilgan qatlam”ni ifodalaydi. Ularning aksariyati o‘z davrida yoki taqiqlangan, yoki “mafkuraviy jihatdan to‘g‘ri” deb sun‘iy ravishda ulug‘langan. Bugungi kunda esa ularning aksariyati quyidagi sabablarga ko‘ra qayta o‘qilishi zarur:

1. Travmatik xotira bilan ishlash – sovet repressiyasi va kollektivlashuvning o‘zbek oilasiga ta’siri haligacha ochiq muhokama qilinmagan.

2. Ekologik xotira – “Qumdagi qasr” va “Ufq” Aral va Qoraqum fojialarining adabiy hujjati.

3. Gender tenglik – “Qora ko‘zlar” o‘zbek feminist adabiyotining dastlabki namunasi.

4. Milliy identitet – “Yulduzli tunlar” va “Ulug‘bek xazinasini” o‘zbek tarixini davlat nazoratidan ozod qilib o‘qish imkonini beradi.

Xulosa

Sovet davri o‘zbek adabiyoti “qora tuynuk” emas, balki boy va murakkab merosdir.

1. Said Ahmadning “Ufq”i,

2. Mingboyevning “Qumdagi qasr”i,

3. Qodirovning “Yulduzli tunlar”i,

4. Yoqubovning “Ulug‘bek xazinasini”

5. Shukrulloning “Qora ko‘zlar”i

bugungi o‘zbek o‘quvchisi uchun nafaqat tarixiy hujjat, balki zamonaviy muammolarni tushunish kalitidir. Ushbu asarlar maktab va oliy o‘quv yurtlari dasturiga qaytarilishi, yangi

avlod tanqidchilari tomonidan postkolonial, travmatik va ekologik nuqtai nazardan qayta talqin qilinishi zarur. Faqat shundan keyin o‘zbek adabiyoti XX asrning to‘liq va halol manzarasiga ega bo‘ladi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Said Ahmad. Ufq. Toshkent: Akademnashr, 2021.
2. Ma’murbek Mingboyev. Qumdagi qasr. Yangiyo‘l: Yangiyo‘l nashriyoti, 2023.
3. Karimov I. Adabiyotimizning buguni va ertasi. Toshkent, 1997.
4. Abduqodirov A. O‘zbek romani: tarix va talqin. Toshkent: Fan, 2022.
5. Qodirov P. Adabiy oqshomlar (xotiralar). Toshkent: Sharq, 2018.